

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
відділ історії зарубіжної філософії
сектор історії східної філософії

29 квітня 2025, 16:00

СЕМІНАР ДОСЛІДНИКІВ СХІДНИХ ФІЛОСОФІЙ

Засідання СXLIX

приєднатися до конференції Google Meet можна за покликанням:

<https://meet.google.com/tqf-sbxw-gqe>

Тема доповіді:

«Теорія віддзеркалення в третій главі «Шрі
Тантралоки» («Сяйво тантри») Абгінавагупти»

Доповідач:

Катерина Довбня, к. пед. наук, сходознавець-
філолог, працювала доцентом Інституту філології

Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,

наразі незалежний дослідник (Київ)

Сфера наукових інтересів: повний український
переклад «Шрі Тантралоки» («Сяйво тантри»)

Абгінавагупти з релігійно-філософським
коментарем

ЗАПРОШУЄМО УСІХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ!

Див.: www.tdsf.kiev.ua/

http://community.livejournal.com/ukr_asia_philos

<http://www.facebook.com/OrientalPhilosophiesSeminarKyivUkraine>

ТЕЗИ¹

Дана робота досліджує теорію відображення або віддзеркалення в «Шрі Тантралоці» («Сяйво тантри») відомого індійського філософа середньовіччя Абгінавагупти (975-1025 рр. н.е.) з точки зору моністичного шиваїзму. Мета мого дослідження: виділити деякі загальні риси такої теорії. В цій роботі я зосереджусь на текстовому вивченні та аналізі вищезгаданої теорії в «Шрі Тантралоці» Абгінавагупти на базі перших шістдесяти шести шлок із третьої глави даного тексту та коментаря Раджанаки Джаяратхи (1225-1275 рр. н.е.) «Шрі Тантралокавівека» («Коментар до Шрі Тантралоки»).

Розглянемо характеристику теорії віддзеркалення або рефлексії в працях деяких західних та індійських науковців. Д. Шевченко пропонує «тезу, яка полягає в тому, що рефлексія служить особливою реляційною категорією, яка пояснює взаємодію між сутностями з різними онтологічними статусами». Він стверджує, що «...теорії відображення пояснюють процес, через який свідомість з'являється в нашому розумі у формі психічного представництва» [1, 5]. Індійська філософія зображує розум як «дзеркало природи», проте в теорії відображення розум – це дзеркало свідомості.

На думку М. Каула, теорія віддзеркалення є стандартною моделлю класичної філософії Індії для визначення природи реальності. Філософська проблема полягає в тому, чи є реальним чи не реальним емпіричний феномен, і в якому сенсі? Іншими словами, чи є реальним об'єкт, що віддзеркалюється (прототип) та те, що відображається (саме відображення)? Чи є вони обидва реальними одночасно чи лише один із них? М. Каул стверджує, що такі теорії, як рефлексія, служать частиною критичної філософської структури, яку Абгінавагупта використовує для пояснення цитат із священних текстів і розробки філософських аргументів у дебатах із реальними чи уявними опонентами. Таким чином, він закладає міцну основу для пояснення вищого метода (*śāmbhavorāya*), що має відношення до теорії відображення [2, 163-165].

На думку К. Пандея, Абгінавагупта вважав, що світ не створений богом, який виступає просто творцем і надає можливість відчувати світ за допомогою таких матеріальних причин, як атоми. Світ також не еволюціонує з пракріті, як вважають санкх'яїки. Він не є чисто суб'єктивним досвідом, як його сприймають віджнянавадіни. Світ – це не ілюзія, як вважають ведантисти. За Абгінавагуптою, світ – реальний, оскільки він є маніфестацією універсальної Свідомості або Самості, так само, як творіння йоги не є маніфестацією індивідуального я. Проте, водночас, світ є ідеальним, тому, що він – ніщо інше, як переживання Самості. Він існує в Самості, так само, як наші власні ідеї всередині нас. Теорія віддзеркалення – абгасавада визначає систему тріка як «реалістичний ідеалізм» [3, 217-218].

---

¹ Тези подаються в авторській редакції.

На думку К. Мішри, «...Свідомість, сама по собі, є об'єктивною реальністю. Матерії не існує; те, що відоме, як матерія, насправді, є проявом (абгаса) або проекцією Свідомості. Оскільки матерії не існує, то матеріальна активність відсутня, а вся активність відбувається у Свідомості або є «ментальною»» [4, 159].

Оскільки дослідники по-різному визначають терміни «Шрі Тантаралоки», що стосуються теорії віддзеркалення, пропоную ознайомитися з моїми підходами до їх перекладу: प्रतिबिम्बवाद теорія віддзеркалення, відображення प्रकाश Світло-Свідомість विमर्श вібрація, усвідомлення самого себе (причина двоїстості) स्वतन्त्रता Абсолютна незалежність (Шиви) स्वात्म Самість मकुर, दर्पण дзеркало स्पर्श дотик विमल чистий नैर्मल्य абсолютна чистота अवभास прояв (у Свідомості), маніфестація (концепція маніфестації системи прат'ябгіджня) बिम्ब об'єкт, що відображається प्रतिबिम्ब відображення, відбиток भेद диференціація, двоїстість, множинність (рівень індивідуума – Нари) अभेद не диференціація, єдність (рівень Шиви) स्वप्रकाश само-світимість संवित् Свідомість इच्छा воля स्वरूप власна природа ग्राह्यता сприйняття प्रमाण інструменти пізнання दर्पण विधि: метод дзеркала.

Перейдемо до текстового аналізу основних складових теорії віддзеркалення Абгінавагупти. У третій главі «Шрі Тантаралоки» описується метод благосного Господа Шамбгу, шамбгавопая – шлях духовного усвідомлення природи божественності, яка є Світло-Свідомість (Пракаша) та Абсолютна свобода (Сватантрата). «Все висвітлює те, що (саме) є Світлом. Він не (може бути) не світлом. (Даний) всесвіт сяє (у формі Його) буття» (ТА. 3/2) [5, 2-3]. Коментар Раджанаки Джаяратхи: «Світло (Пракаша) освітлює все, Воно є Вищим суб'єктом – Пара прамата. Його називають «Анугтара» («Незрівнянний», Абсолют). Воно проливає своє світло на всі суб'єкти та об'єкти й сяє у власній незмінній формі. Будучи освітленим, всесвіт не існує поза Ним. Якщо ж вважати його окремим (від Пракаші), то, позбавлений світла, він не проявиться» [5, 2-3]. «З цієї причини Всевишній сяє без обмежень у Небі-Самості, тому Він творить і знищує (всесвіт) своїм ревом» (ТА. 3/3) [5, 3]. Коментар Раджанаки Джаяратхи: «अतः з цієї причини. Оскільки всесвіт не проявляється окремо від Всевишнього й Всевишній (Парамешвара) – невід'ємний від величі власної Абсолютної незалежності без обмежень, він стає немов окремим і демонструє все розмаїття всесвіту, яке буде проявлене. Таким чином, не дивлячись на насолоду розмаїттям світу, у самості Світла не з'являється нічого, аби вказати на це, автор використав порівняння з небом. Й саме тому Він відображає свідомість всесвіту. В цьому полягає ідея віддзеркалення (пратибимбавади). Тут відбувається теж саме, що й з тим, що відображається в дзеркалі й здається окремим, будучи єдиним із ним» [5, 3-4]. «Все існування (цього) всесвіту (сяє окремо) в єдиному Всевишньому-Свідомості, подібно до того, як у чистому дзеркалі сяють окремо земля й води» (ТА. 3/4) [5, 4]. Коментар Раджанаки Джаяратхи: «У тексті «Субодгаманджарі» («Зрозуміле пояснення») про це сказано так: «Феноменальний світ представлений п'ятьма тонкими першоелементами (танматрами): формою, смаком, запахом, дотиком та звуком. Він сприймається очима та іншими

органами чуття». Звідси висновок, що вся діяльність всесвіту – це робота п'яти танматр та органів чуття» [5, 4-5]. ««Абсолютною чистотою» гуру назвав саме цю здатність демонструвати окреме, не втрачаючи (якість) само-світимості, та будучи недиференційованим у собі» (ТА. 3/8) [5, 9]. «Таким чином, той, хто дарує дари (Магешвара), висвітлює ті два види прояву й сяє у всьому творінні, як об'єкт, що відображається та його відображення» (ТА. 3/11) [5, 12]. На думку М. Каула, «...шиваїти вважають, що те, що відображається в дзеркалі, є конфігурацією форми, а не ілюзією... Незважаючи на те, що в цій формі немає дотику тощо, інші танматри присутні там у стані латентності. Якби це було не так, то було б неможливо відрізнити бімбу від її пратибімби» [2, 254]. «(Вчителі) говорять, що природа відображення відповідає природі іншого, (тобто вихідного зображення), не відмовляючись при цьому від власної природи, як (це буває з віддзеркаленням) на поверхні дзеркала, меча тощо» (ТА. 3/54) [5, 62-63]. Коментар Раджанаки Джаяратхи: «У характеристиці відображення важливі дві речі: воно зберігає свою власну форму й нагадує іншу. Усі погоджуються з тим, що обидві характеристики однаково притаманні відображенню. В даній шлоці наводяться приклади двох предметів: меча та поверхні дзеркала. Вони відображають речі схожим чином. Дзеркало буває маленьким, великим, круглим тощо. Меч має видовжену та округлу поверхню. Коли вони обидва відбивають чиєсь лице чи інші об'єкти, то не позбавляються своєї природи. Таким чином, їхня власна природа – щільна, й інші предмети відбиваються в них, схожими на себе. Дзеркало та меч відображають об'єкти схожими на себе, але не зберігають їхньої форми. Так, корова, відбиваючись в дзеркалі, схожа на себе, але це відображення не є самою коровою. Отже, віддзеркалення – це здатність сприймати форму, схожу на об'єкт, що відбивається» [5, 63].

Висновок: Шиваїтська теорія віддзеркалення в «Шрі Тантралоці» характеризується новизною та базується на релігійно-філософських ідеях систем кула та крама. Окремого вивчення потребують витoki ідей Абгінавагупти в шиваїтських тантричних текстах. У третій главі «Шрі Тантралоки» теорія віддзеркалення пов'язана з одним із методів досягнення Шиви під назвою «шамбгавопая» (метод Шамбгу»). Науковий інтерес представляє дослідження метафори дзеркала, з яким тісно пов'язана метафізика Світла. Дзеркало Самості-Парамешвари-Владики-вищої свідомості відображає всі форми, смаки, запахи тощо. Всесвіт прозріває, лише з'єднавшись з вищою свідомістю. Слово «Пракаша» («Світло», Абсолют) позначає об'єкт, який відображається та саме відображення. Це загальний субстрат усього. Всесвіт (як сукупність елементів, починаючи з Садашиви й до землі) має природу Пракаші та вімарші («самоусвідомлення»), тобто, за словами К. Пандея: «Абсолют в його аспекті Пракаші є як всесвітом у проявленому та не проявленому видах, так і його постійним субстратом. Що стосується вімарші, то це та сила, яка відповідає за підтримку всесвіту у стані ідеальної ідентичності з нею під час магапралаї та в окремому стані під час творіння» [3, 207]. В тексті «Шрі Тантралоки» використовуються різноманітні імена Абсолюту, такі, як Пракаша, Самвіт, Сватма, Ануттара, Шива, Магешвара тощо. Вони визначають той зв'язок, який існує між богом та відображенням.

Слово «абгаса», «авабгаса» («прояв» у Свідомості, «маніфестація») або «пратибімбавада» («віддзеркалення», «відображення») позначає все, що проявляється. Воно – реальне, тобто існує. Слово «бімба» позначає «те, що відображається» в дзеркалі. З одного боку відображення єдине з тим, що відображається, а з іншого – відмінне. Різні дослідники теорії віддзеркалення визначають слово «бімба» по-різному: «архетип», «прототип», «образ» тощо.

Вища свідомість (Самвіт) – абсолютно незалежна й чиста. Вона формує субстрат усіх об'єктів. Згідно з ануттара трікою Абгінавагупти, головний атрибут відображення – це стан чистоти (наірмальья). Чистота буває абсолютна та часткова. Абсолютна сприяє переживанню відображення всесвіту у виді всіх форм, а часткова з'являється в окремих формах.

Література

1. Shevchenko, D. (2018). Theories of Reflection in Indian Philosophy and Jacques Lacan. University of New Mexico. P. 5.
2. Kaul, M. Abhinavagupta on Reflection (Pratibimba) in Tantraloka. Код доступу:
https://www.researchgate.net/publication/336112493_Abhinavagupta_on_Reflection_Pratibimba_in_the_Tantraloka pp. 163-165.
3. Pandey, K. (1935). Abhinavagupta an historical and philosophical study. Lucknow University. pp. 217-218.
4. Mishra, K. (1999). Kashmir Saivism: The Central Philosophy of Tantrism. Shri Sadhguru Publications, Delhi, India. P. 159.
5. Tantrāloka of Abhinavagupta with Commentary by Rājānaka Jayaratha. (1921). Edited with notes by Mukund Ram Sastri (vol.2), Bombay. Available at:<https://www.ghori.it/tantraloka/tantralokaofabhi02abhiuoft.pdf>